

Miksi taloustieteilijöitä vihataan?

■ Vesa Kannianen

Herättävätkö taloustiede ja taloustieteilijät voimakkaita tunteita? Kirjoituksessa erittelen taloustieteen luonnetta ja etsin selityksiä näille tunteille. Media tarvitsee säännöllisesti taloustieteilijöiden palveluksia ja analyysia. Median suhtautuminen taloustieteilijöihin onkin ollut pääsääntöisesti asiallista, mutta tiedeyhteisö ja suuri yleisö jopa vihaa heitä, erityisesti makroekonomisteja. Aloitan kuitenkin talouspolitiikan ja taloustieteen kytkennöistä.

Tarvitaanko päätöksenteossa taloustiedettä?

Ruotsalainen professori Lars Calmfors eritteli lokakuussa Valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen seminaarissa (VATT) taloustieteen ja yhteiskunnan päätöksenteon vuorovaikutusta Ruotsissa. Ruotsi onkin tunnettu maana, jossa kansantaloustieteilijöillä on merkittävä

rooli talouspolitiikan valmistelun arvioinnissa ja toteutuksen seurannassa. Suhde poliittisiin päättäjiin ei ole kuitenkaan ongelmaton. Calmfors identifioi kaksi taloustieteilijöiden taholla ilmennyttä ajattelutapaa. Idealistiseksi luonnehtimansa näkemyksen mukaan politiikantekijät tavoittelevat yhteistä hyvää ja taloustieteilijät voivat auttaa heitä tässä hankkeessa tarjoamalla käyttöön analyysinsa ja välineistönsä. Kynyisemmän näkemyksen mukaan politiikantekijöitä motivoi oma tai puolueen etu eikä taloustiedettä sovi valjastaa päätöksentekijöiden avuksi; viileä erittely kansantalouden tilasta riittää. Suomessa taloustieteen rooli päätöksenteossa on ollut rajoittuneempi kuin Ruotsissa. Näin sanoessani en silti halua sivuuttaa sitä vaikutusta, mikä taloustieteellisen koulutuksen saaneella virkamieskunnalla on eri ministeriöissä. Heidän pairoarvonsa on merkittävä myös Suomessa.

Taloustiede yhteiskuntatieteiden vihan kohteena

Huolimatta menetelmien samankaltaisuudesta teknisten alojen tutkijat eivät pidä taloustiedettä tieteenä. Sama koskee myös matemaatikkoja. Muiden yhteiskuntatieteiden edustajat pääsääntöisesti arvostelevat taloustieteilijöitä. Tyypillisiä haukkumanimiä ovat ”uusliberalistit”, ”monetaristit”, ”reaganilaiset” tai ”friedmanilaiset”. Nimitelyä esiintyy siitäkkin huolimatta, että nimittelijät eivät koulutuksensaakaan perusteella voi olla perillä siitä, mitä esim. monetarismi on (oikeastaan oli). Vastakkain asetetaan ikään kuin hyvät ja pahat. Taloustieteilijät ovat pahoja ja väärän asian puolella, muut yhteiskuntatieteilijät ovat hyviä ja oikean asian puolella. Matemaatikot taas eivät ole koskaan ymmärtäneet sitä, että taloustieteen ongelmat eivät ole matemaattisia vaan talouden toimintaan liittyviä. Taloustieteen Nobel-palkintoa esimerkiksi vähätellään, koska se ei ole ”aito” Nobel. Sitä, että matematiikka on taloustieteessä välttämättömän apuvälineen asema, eivät matemaatikot tule miettineeksi.

Suuri yleisö, mutta etenkin maailmanparantajien yhteiskuntaluokka, tuntuu usein vihaavan taloustieteilijöitä. Tähän ryhmään kuuluvat myös humanistit. Suuri yleisö ihastelee Naomi Kleinin kirjoja tietämättä, että hänen analyysinsä ovat virheellisiä. Käynnissä oleva finanssikriisi ei niitä pelasta. Taloustieteilijät eivät vaivaudu edes arvioimaan niitä. Sama koskee poliittisen historian professorin Heikki Patomäen maailmanparannusoppia, jossa julistus on tullut ennen tieteellistä analyysia, eikä tieteellistä analyysiä esimerkiksi Tobinin verosta tai globalisaation mekanismeista ole vielä nähty. On valitettavaa, että taloustieteen käsitteiden pelkkä semanttinen virhetulkintakin vahvistaa epäluuloja sen suhteen, miten taloustiede maailmaa jäsentää. Viitataan taloustieteen tasapaino-käsitteeseen, jota Patomäki on julkisuudessa kritisoinut.

Taloustieteilijät näkevät tieteesnä analyyttisenä ihmistieteenä. Sen oppikirjoissa tarjottua ihmiskuvaa olen ensimmäisenä valmis pitämään liian rajoittuneena. Rajoittuneisuudessaankin se sopii lähtökohdaksi monen ongelman analyysis-

sa, joskin vaatii venyttämistä toisissa. Taloustiede pyrkii sekä empiirisesti löydettyjen lainalaisuuksien selittämiseen että analyttisten tulosten etsimiseen. Lähestymistavaltaan ja metodeiltaan se eroaa ratkaisevasti muista ihmis- ja yhteiskuntatieteistä. Taloustieteessä eivät mielipiteet riitä. Tutkijayhteisö valvoo laatua.

Liberalismi ja totalitarismi: kenen lauluja laulat?

Useimmat taloustieteilijät ovat vahvasti ja aidosti liberaaleja, joilla on individualistinen maailmankuva. Se painottaa ihmisten omien valintojen ja toiveiden ensisijaisuutta ja oikeutta. Liberalistisen ”ideologian” vastakohtana on totalitaristinen ”ideologia”. Liberalismia vastustavilla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin edustaa jonkin sorttista totalitaarista ideologiaa, vaikka he tätä kavahtaisivatkin. En tiedä vaihtoehtoa. Myös ne taloustieteilijät, joilla takavuosina oli vahva sosialistinen maailmankuva, seisovat tänä päivänä taloustieteilijöiden pääjoukon mukana.

Tätä kirjoitettaessa on toteutumassa yksi ihmiskunnan taloushistorian pahimmista taantumista. Yhdysvaltojen asuntorahoitusjärjestelmästä alkanut kaaos on kriisin toisessa vaiheessa leviämässä reaalitalouteen. Ketä kriisistä voi syyttää? Ehdokkaina on nähty Yhdysvaltain keskuspankin edellinen pääjohtaja Alan Greenspan ja kevyt rahapolitiikka, asuntorahoittajien sairainnovaatio, *subprime*-luototus, sekä uusliberalistinen ideologia. On ennustettavissa, että kriisin kätilöiksi nostetaan seuraavaksi taloustieteilijät.

Epäselvää on, johtuuko kriisi vapautetuista markkinoista vai ylisääntelystä, toisin sanoen asuntorahoittajille lailla asetetusta velvoitteesta luotottaa myös vähävaraisia. Luultavasti molemmista. Maailmalla on esiintynyt 117 pankkikriisiä 30 vuoden aikana noin sadassa maassa. Panakit onnistuvat niiden tuottamisessa liian usein. Tätä kirjoitettaessa ei ole tietoa, kuinka pahana kriisi leviää reaalitalouteen. Finanssijärjestelmän pitkällekin viety sosialisointi ei silti tule merkitsemään paluuta keskusjohtoiseen suunnitelmatalouteen eikä tuota ideologista bonusta sosialismille.

Keynesiläisten ja monetaristien viimeinen taisto

1960-luvulla riehunut keynesiläisten ja monetaristien kiista inflaatiosta ja rahataloudesta perustui sittenkin vahvasti eriytyneisiin käsityksiin siitä, onko inflaatio monetaarinen vai reaalinen ilmiö, onko Phillips-käyrällä kaltevuutta, mikä on rahan kysynnän korkojousto ja onko finanssipolitiikalla toivottua vaikutusta kokonaiskysyntään. Asioihin perehtymätön lukijakin oivaltaa, että kysymyksillä ei ole mitään tekemistä oikeistolaisuuden tai vasemmistolaisuuden kanssa – tai sen kanssa, olivatko keynesiläiset hyviä ja monetaristit pahoja. Kiista oli tieteellinen, empiirinen kysymys, joka myös ratkesi empiiristen tosiasioiden avulla. Se päättyi monetaristien voittoon. Niinpä keskuspankkien laajalti käytössä olevassa mandaatissa, inflaationormissa, kiteytyy inflaation monetaarinen luonne. Sen myötä keynesiläinen visio vakaasta Phillips-käyrästä on haudattu. Myös keynesiläisten usko rahapolitiikan ylivertaiseen kykyyn hoitaa työttömyysongelma on kuollut ja kuopattu. Siinä ei tarvittu ideologiaa, empiiriset tosiasiat riittivät. Narulla ei voi työntää.

Optimistikaan ei enää luota keynesiläiseen ajatukseen kysynnän aktiivisesta hienosäädöstä julkisen menotalouden avulla. Käynnissä olevassa kriisissä ainoa ulospääsy on luottamuksen palautuminen huomiseen. Näyttää ilmeiseltä, että tämä voi toteutua vain kollektiivisen ratkaisun kautta. Se on jo näkynyt julkisen sektorin massiivisessa interventiossa rahoitusjärjestelmän rapautuessa ja luottolaman uhatessa. Julkinen sektori on korvannut markkinat vakuutuslaitoksena. Tuntuu epäoikeudenmukaiselta, että joidenkin tekemien virhearvioiden seurauksista maksumiehiksi joutuvat kaikki sivulliset. Ovatko he sivullisia? Viimeisen sadan vuoden aikana länsimaiden elintaso on markkinataloudesta johtuen reaalisesti 10-kertaistunut. Sosialistimaiden kansalaiset ovat pitkään odoteltuaan päässeet mukaan markkinatalouden kehitykseen, Aasian maista ja kommunistisesta Kiinasta puumattakaan. Ketkä siis ovat sivullisia?

Keynesin itsensä painottama visio rahoitusjärjestelmästä taloudellisen epävakauden toistuvana lähteenä on syytä palauttaa mieliin. Aikanaan rahoitusjärjestelmä toipuu, virheistä opitaan ja pankkijärjestelmä palaa palvelemaan ihmiskuntaa nykyistä paremmin mutta tehostuneen valvonnan alaisena. Taloustiede saattaa jopa esittää sille sellaista voittoveroa, joka hillitsee ylenmääräistä kilpailua asiakkaista.

Ajatus siitä, että ideologioilla on tänä päivänä taloustieteilijöiden keskuudessa aikaisempaa mitättömämpi rooli, näkyy vahvasti soveltavassa taloustieteen tutkimuksessa. Elinkeinoelämän, Palkansaajien, Pellervon ja Valtion taloudellisten tutkimuslaitosten tutkijat ovat pitkään toteuttaneet yhteisiä tutkimushankkeitaan ilman minikään sortin ideologisia törmäyksiä. Sama koskee kaikkia taloustieteen konferensseja.

Imperialistinen taloustiede

Muiden yhteiskuntatieteiden taholta tuleva arvostelu taloustiedettä kohtaan saattaa johtua siitä, että taloustiede on vahvasti imperialistinen. Se on nimittäin menestyksellisesti tunkeutunut muiden yhteiskuntatieteiden tutkimuskohteiden alueille. On ilmiselvää, että taloustieteessä esimerkiksi paljon hyödynnetty peliteoria on paitisi hyödyllinen myös välttämätön työväline myös valtio-opille ja sosiologialle, modernin ekonometrian menetelmistä puhumattakaan. Suomalaiset yhteiskuntatieteilijät eivät kuitenkaan yleensä hallitse niitä riittävästi. Taloustieteilijöillä on tässä suhteessa vahva menetelmäetu, mikä aiheuttaa pelkoa. Taloustiede on tunkeutunut etenkin biologiaan, antropologiaan ja evoluutio-psykologiaan. Se tunkeutuu myös entistä vahvemmin moraalifilosofian alalle, missä filosofit ovat vuosisatoja junnanneet paikallaan. Etiikkaa ja taloutta kuusi vuotta tutkineena ja Helsingin yliopistossa opettaneena minulla on perusteet tälle kannanotolle.

Samalla, kun monet yhteiskuntatieteilijät keskittyvät diskurssiin, he ovat herkkiä lausumaan normatiivisia vaatimuksia ennen analyysia. Analyysia ei välttämättä koskaan tule, kuullaan

vain mielipiteitä. Taloustieteilijät ovat varovaisempia. Normatiivisen käytöksen tutkimuksessa he painottavat empiiristen tai kokeellisten menetelmien käyttöarvoa. Pidättyessään vahvoista normatiivista vaatimuksista he vetoavat Humen giljotiinina tunnettuun teoriaan, jonka mukaan tosiasioita kuvailevista lauseista ei voi johtaa normatiivisia vaatimuksia. Yhteiskunnan jäsenenä myös taloustieteilijät toki säilyttävät oikeutensa normatiivisiin kannanottoihin ja argumentaatioon. Normatiivisen talouspolitiikan tutkimusalueella taas tehdään täysin selväksi, mitä sosiaalista hyvinvointikriteeriä kulloinkin käytetään.

Hyvät vastaan pahat

Taloustieteen luonteeseen kuuluu maailman lainalaisuuksien metsästäminen. Poliittikkapäätökset eivät tyypillisesti ole Pareto-parannuksia, joiden avulla jokainen voittaa kenenkään kärkeä. Siksi kaikki sosiaaliturvauudistukset, kuten työmarkkinoiden ja verotuksen muutokset sekä yritykset nittoa niitä toisiinsa, kohtaavat ymmärrettävää muutosvastarintaa. Näitä tutkiva taloustieteen *public finance* -alue on vahva tutkimussuuntaus, mutta harva poliitikko rohkenee

kuunnella sen sanomaa. Koska suuri yleisö puolestaan haluaa kuulla, miten reformi vaikuttaisi heidän välittömiin henkilökohtaisiin tuloihinsa tiedotusvälineet kertovat sen.

Taloustieteen tutkijat ovat enemmän kiinnostuneita siitä, minkälaisia käyttäytymisvaikutuksia jokin reformi saa aikaan kuin sen välittömistä tulovaikutuksista. Nämä käyttäytymisvaikutukset säätelevät sitä, mitä tapahtuu tuloille pidemmällä aikavälillä. Taloustieteen tutkimus onkin valtaosaltaan käyttäytymisvaikutusten ja kannusteiden tutkimusta. Niiden seurauksena tutkitaan myös talouspolitiikan kohtaantoa. Hyvät kannusteet toimivat paremmin kuin huonot. On tärkeää tietää, mitkä kannusteet ajoivat maailman finanssikriisiin.

Jos olisi mahdollista valita uudestaan taloustieteen kieli, korvaisin taloustieteen termit ”tehokkuus”, ”rationaalisuus” ja ”hyöty” uusilla. Niin väärin ymmärrettyjä nuo termit ovat. Tehokkuuden asemesta puhuisin ”hyvinvointia vahvistavasta”, rationaalisuuden asemesta puhuisin ”johdonmukaisuudesta” (tai sen puutteesta) ja hyödyn asemesta puhuisin ”onnellisuudesta”.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professori.